

DIPLOMATSKI ZVEZEK

št. 12
maj 2025

Prvi prejemnik priznanja za življenjsko delo v diplomaciji
dr. Boris Frlec / Avtor: Boštjan Podlogar, STA

»To priznanje je izraz posebnega spoštovanja in zahvale posameznikom, ki so s svojim dolgoletnim delom, dosežki in prizadevanji pustili neizbrisni pečat na področju slovenske diplomacije.«

Tanja Fajon
ministrica za zunanje in evropske zadeve

UVODNIK

Drage bralke in dragi bralci,

maj je mesec tiste prave pomladi z več sonca in svetlobe, ko narava zadehti. Je pa tudi mesec številnih obletnic, praznovanj in posebnih dni. Nekaj teh zajemamo v majski številki Diplomatskega zvezka. Pišemo o pomenu prehranske varnosti in biotske raznovrstnosti ter pomenu čebel, katerim je posvečen njihov svetovni dan – 20. maj – prav na pobudo slovenske diplomacije. Ob 80. obletnici konca druge svetovne vojne smo v rubriki »Bilo je ...« poskusili pogledati, kakšna je bila vloga diplomacije v tistih težkih vojnih letih. Obletnico pa smo zaznamovali tudi z aktivno udeležbo naših diplomatov na tradicionalnem Teku trojk.

V maju praznujemo tudi slovenski diplomati. Letos dan slovenske diplomacije zaznamujemo z novo nagrado za življenjsko delo na tem področju. Veste, kakšna je in kdo jo prejme? Preberite si tudi, kako so konec zime in pomlad na Dunaju polepšali slovenski impresionisti ter veličastna razstava njihovih del v dunajskem spodnjem Belvederu, eni najprestižnejših evropskih galerij.

Letošnjo pomlad aktivno nadaljujemo tudi s širjenjem slovenske diplomatske mreže in s poglobljanjem znanja. Odprli smo prvo diplomatsko-konzularno predstavništvo v jugovzhodni Aziji, in sicer v Manili. BSF resnično postaja celoletna platforma ter na različne načine multiplicira znanje in lastno znamko: konec pomladi je bil s »prijatelji BSF« organiziran posvet o EU ter njeni prihodnosti in vlogi Slovenije v teh procesih. Nova znanja pa so potrebna tudi za uporabo novih orodij v diplomaciji – o uspešnem notranjem izobraževanju o uporabi umetne inteligence, tematskih konferencah ter predvsem o trendih glede UI v diplomaciji razmišlja dr. Aleš Dobnikar.

Prijetno in aktivno pomlad želimo ter se ponovno beremo julija.

Veleposlanica Sabina R. Stadler, urednica

VSEBINA

- Čebele diplomatke?
- Dan slovenske diplomacije
- Odprtje veleposlaništva v Manili
- Tek trojk
- Razmišljamo: UI – izziv ali moč
- BSF: Prijatelji BSF o razmerah v Evropi
- Bilo je...: ob obletnici konca 2. sv. vojne
- DKP – tokrat izbrano: Svet v barvah na Dunaju
- Zadnja stran

ČEBELE DIPLOMATKE?

Prehranska varnost in dobra prehranjenost omogočata zadovoljevanje prehranskih potreb za zdravo, aktivno in kakovostno življenje. Na prehransko negotovost in slabo prehranjenost bolj kot kadarkoli doslej vpliva trojna planetarna kriza – podnebne spremembe, izguba biotske raznovrstnosti in onesnaževanje. Nezdrava prehrana in cenovno nedostopna zdrava prehrana le še dodatno povečujeta učinke glavnih dejavnikov prehranske negotovosti.

Danes se več kot 700 milijonov ljudi sooča s prehransko negotovostjo – to pomeni, da je eden od enajstih ljudi na svetu in vsak peti v Afriki lačen. Akutno lakoto trpi približno 340 milijonov ljudi v 74 državah. Države z največjim številom ljudi in najvišjo stopnjo prehranske negotovosti so Demokratična republika Kongo, Nigerija, Sudan, Afganistan in Etiopija, medtem ko so države z največjim deležem prebivalstva, ki se sooča s tretjo stopnjo integrirane klasifikacije faz prehranske varnosti (IPC) ali višje, Palestina (območje Gaze), Južni Sudan, Jemen, Sirska arabska republika in Haiti.

Ko navajamo podatke o lakoti, ne moremo prezreti neenakosti in v tem kontekstu družbenih skupin, ki se v večji meri soočajo s prehransko negotovostjo. Glavne demografske značilnosti teh populacij so nizki dohodki, žensko vodena gospodinjstva, gospodinjstva z otroki, posamezniki s fizičnimi ali duševnimi zdravstvenimi ovirami, avtohtona ljudstva ali marginalizirane etnične skupine. Treba je poudariti, da sta neenakost med spoloma in slabše zdravje lahko tako vzrok kot posledica prehranske negotovosti.

Danes lahko žal s precejšnjo gotovostjo trdimo, da uresničitve drugega cilja trajnostnega razvoja (SDG2 – odprava lakote, zagotovitev prehranske varnosti in boljše prehrane ter spodbujanje trajnostnega kmetijstva) do leta 2030 ne bomo dosegli. Na eni strani je prehranska varnost v veliki meri odvisna od zmožnosti prilagoditve kmetijstva na podnebne spremembe, po drugi strani pa zagotavljanje zadostnih količin hrane primerne kakovosti predstavlja velik globalni izziv v času, ko hitro naraščanje svetovnega prebivalstva zelo otežuje kmetijsko proizvodnjo, povečuje potrebe po energiji ter hkrati zmanjšuje zaloge goriva in surovin.

Hrana, ki jo zaužijemo, ima pomemben vpliv na okolje. Po napovedih OZN bo svetovno prebivalstvo do leta 2050 naraslo za več kot tretjino oz. za 2,3 milijarde ljudi. Da bi zadovoljili naraščajoče povpraševanje po hrani, bi se morala v primerjavi z letom 2005 svetovna kmetijska proizvodnja povečati za 70 odstotkov, proizvodnja kmetijskih izdelkov v državah v razvoju pa bi se morala skoraj podvojiti. Zastavlja se vprašanje, kako lahko to rast dosežemo, ne da bi ogrozili naravno okolje?

Ljudje smo močno odvisni od biotske raznovrstnosti, ki omogoča podnebno ravnovesje, čiščenje voda, zaščito pred poplavami, opraševanje kmetijskih rastlin, prečiščevanje zraka, absorpcijo velike količine ogljika in ohranitev rodovitnosti tal. Upad biotske raznovrstnosti tako v veliki meri vpliva predvsem na kmetijstvo in s tem na povečano prehransko negotovost.

Naš vpliv na ekosisteme terja prilagoditve tako na globalni kot na lokalni ravni. Ob tem je jasno, da prehod na trajnostne, pravične in odporne agroživilske sisteme ni več izbira, temveč je nuja. Preoblikovanje sistemov terja koordiniran in celosten pristop, ki zagotavlja zdravje ljudi, živali in ohranjanje naravnega okolja (po načelu »eno zdravje«). Strokovnjaki opozarjajo, da je treba pri spremembah upoštevati lokalne potrebe in razdrobljenost agroživilskih sistemov.

Tretjina svetovnega pridelka hrane zraste na rastlinah, ki so jih oprašile živali

Pri ohranjanju ekosistemov in biološke raznolikosti igrajo ključno vlogo opraševalci. Približno tretjina svetovnega pridelka hrane zraste na rastlinah, ki so jih oprašile živali – velik delež s svojim načrtnim zbiranjem peloda prispevajo čebele. Obstoje čebel je zato izjemnega pomena za zadostno količino pridelane hrane in posledično za preživetje človeštva. Njihovo opraševanje ne vpliva samo na količino, ampak tudi na kakovost pridelka. Na cvetovih, ki so bolje oprašeni, se razvijejo lepši, bolj hranljivi in obstojnejši plodovi, ki omogočajo, da je hrana pestrejša in bogata z vitamini.

Ni naključje, da je pobuda za razglasitev svetovnega dneva čebel prišla iz Slovenije, saj je čebelarstvo močno zasidrano v ljudski zavesti, avtohtona slovenska čebela, kranjska sivka, pa velja za eno najbolj razširjenih medonosnih čebel na svetu. Slovenija je v sodelovanju s FAO maja v Etiopiji organizirala drugi mednarodni forum za ukrepanje na področju trajnostnega čebelarjenja in opraševanja. Letošnje zaznamovanje svetovnega dneva čebel na mednarodni ravni se je tako osredotočilo na celino, kjer je prehranska varnost najbolj ogrožena.

Divji in udomačeni opraševalci pa niso ključni le za varnost preskrbe s hrano in biotsko raznovrstnost, ampak prispevajo tudi k izdelavi tkanin (bombaž in laneno platno), biogoriv in materialov za gradnjo (les). V EU je približno 15 milijard EUR celotnega kmetijskega pridelka neposredno odvisnega od opraševanja žuželk.

Ker so opraševalci sestavni del zdravih ekosistemov, predstavlja njihov upad resen razlog za zaskrbljenost. Med glavnimi razlogi za upad opraševalcev so spremembe v rabi zemljišč zaradi urbanizacije, intenzivno kmetijstvo, podnebne spremembe, invazivne vrste in paraziti. Znanstvene raziskave, ki so jih v minulih tridesetih letih izvedli v ZDA in Evropi, so pokazale, da so prav čebele najboljši naravni indikatorji onesnaženosti rastlin in voda.

V skrbi za ohranjanje biotske raznovrstnosti in učinkovite rabe naravnih virov s pomočjo Čebeljega sklada ozaveščamo o pomenu zaščite čebel in drugih opraševalcev ter spodbujamo najširše mednarodno sodelovanje in prenos znanja državam v razvoju.

Čebele niso le del širše zgodbe o opraševanju, biotski raznovrstnosti, samooskrbi in zeleni prihodnosti, so tudi jamstvo za trajnostno odpornost sveta na lokalni, državni in mednarodni ravni. Kot pravi grafit na Stari rižarni na Linhartovi cesti v Ljubljani: »Ni več dreves – ni ptic – ni čebel – ni zraka – ni pameti – ni prihodnosti«. Zato je čebelja diplomacija pomembnejša kot kadar koli prej.

DAN SLOVENSKE DIPLOMACIJE

V dvorani Borisa Pahorja je bilo ob letošnjem dnevu slovenske diplomacije še posebej slovesno. Zaznamujemo namreč 80. obletnico ustanovitve Organizacije združenih narodov, v katero je Slovenija vstopila 22. maja 1992 in s tem potrdila zavezanost diplomatov, da s svojim znanjem in prizadevanji prispevajo k soustvarjanju miroljubnega, pravičnega in zdravega sveta.

Zato smo prav ta datum izbrali za dan, ob katerem še bolj poglobljeno razmišljamo o pomenu diplomatskega poklica in njegovem vplivu na mednarodni položaj Slovenije in ob katerem se tradicionalno spomnimo na izstopajoče posameznike in njihov prispevek k diplomaciji in zunanji politiki.

Odločili smo se, da ta dosednji spominski koncept nadgradimo, in sicer s priznanjem za življenjsko delo. Priznanje, ki ga ponazarja kristalni globus, je izraz posebnega spoštovanja in zahvale posameznikom, ki so s svojim dolgoletnim delom, dosežki in prizadevanji pustili neizbrisen pečat na področju slovenske diplomacije. Merila in postopki za podelitev priznanja so opredeljeni v postopkovniku, ki zagotavlja preglednost in objektivnost pri izboru nagrajencev, prav vsi uslužbenci ministrstva pa imajo možnost predlagati kandidate.

Za prvega prejemnika priznanja je bil izbran dr. Boris Frlec, veleposlanik in nekdanji zunanji minister, ki je bil s slovensko diplomacijo povezan več kot 40 let. Bil je, med drugim, prvi veleposlanik samostojne Slovenije v Nemčiji, med leti 1997 in 2000 zunanji minister, pozneje je vodil skupino za reforme OVSE in predsedoval Svetovalnemu odboru ITF.

“Dr. Boris Frlec je ugleden diplomat z veliko mero občutka za poslušanje in upoštevanje drugih in drugačnih mnenj. Velik ugled si je pridobil s svojo razgledanostjo, taktčnostjo in spoštljivim odnosom do sodelavcev, ob hkratnem natančnem poznavanju tematik in problematik na zunanjepolitičnem, znanstvenem in gospodarskem področju. Odlikujeta ga etičnost in pokončna drža,“ je ob podelitvi priznanja povedala ministrica Tanja Fajon.

Dr. Boris Frlec / Avtor: Boštjan Podlogar, STA

Ministrica Fajon se je za predano delo zahvalila tudi vsem uslužbencem Ministrstva za zunanje in evropske zadeve. »22. maj naš dan, dan slovenske diplomacije. Vstop v OZN je takrat mladi državi omogočil razvoj diplomacije, na katero smo lahko ponosni: z aktivno zunanjo politiko, usmerjeno v evropske in evroatlantske integracije, ter z odprtostjo za dialog z vsemi državami smo v dobrih treh desetletjih vzpostavili diplomatsko službo, ki je učinkovita, vestna, proaktivna in uživa zaupanje med diplomati tujih držav – pa tudi v javnosti. To je odraz odličnega dela, za kar vam želim danes iskreno čestitati,« je dejala.

Hkrati se je zahvalila uslužbencem za doprinos h krepitvi prepoznavnosti, ugleda in moči Slovenije v svetu: »Brez ljudi, brez vas, ni diplomacije, zato se zahvaljujem prav vsem sodelavcem v notranji in zunanji službi, ki prizadevno skrbite za interese naše države in naših državljanov po svetu. Ki v svetu iščete nove razvojne priložnosti in odpirate vrata slovenskemu gospodarstvu, znanosti in kulturi. Vsem, ki prispevate k prepoznavnosti Slovenije ter k izvajanju verodostojne, načelne in uspešne zunanje politike.«

Diplomacija je steber mednarodnih odnosov in eno najpomembnejših orodij države pri vzpostavljanju in krepitvi sodelovanja s svetom. V ministrstvu se zelo dobro zavedamo pomena sodelovanja z domačo javnostjo in smo pri tem zelo aktivni. Tako smo tudi letos pripravili dan odprtih vrat, na katerih se obiskovalci lahko seznanijo z zgodovino in arhitekturo kompleksa – Mladike in Liceja – z organizacijo in delom ministrstva, si ogledajo del umetniške zbirke ministrstva in protokolarnih daril ter se srečajo z ministrico. Posebej veseli smo, kadar se je obisku pridruži tudi veliko mladih. Verjamemo, da tudi zato, ker jih zanima diplomatski poklic.

In ko omenjamo mlade – Licej je ob dnevu multilateralizma (24. aprila) prvič v zgodovini gostil simulacijo *Model United Nations*. Skoraj 60 študentov in dijakov, ki jih je izbralo zelo aktivno Društvo za Združene narode za Slovenijo, je na simulaciji zasedanja Varnostnega sveta in Generalne skupščine OZN prevzelo vlogo diplomatov in pokazalo izjemno poznavanje tem: študentje so v VS razpravljali o državljanski vojni v Sudanu, dijaki pa so v GS obravnavali različne vidike vpliva umetne inteligence na človekove pravice. Ministrica je udeležencem podelila certifikate, najboljšim pa posebna priznanja. Pohvalila je njihov interes in aktivizem ter jih pozvala, naj še naprej razmišljajo o skupni globalni prihodnosti in si prizadevajo za vrednote, ki se odražajo v Ustanovni listini OZN in so tudi temelj slovenske zunanje politike.

SLOVENIJA ODPRLA PRVO DIPLOMATSKO – KONZULARNO PREDSTAVNIŠTVO V JUGOVZHODNI AZIJI

Rezanje traku, slavnostni govor visokega predstavnika Slovenije in zdravica s slovensko penino ob prisotnosti visokih gostov države sprejemnice, diplomatskega zbora in gostov so zadnji koraki pri »rojstvu« novega diplomatsko-konzularnega predstavništva. Tako je bilo tudi ob slovesnem odprtju Veleposlaništva Republike Slovenije v Manili 11. marca 2025.

Odpri sta ga ministrica za zunanje in evropske zadeve Tanja Fajon in namestnica filipinskega zunanjega ministra za bilateralne zadeve in ASEAN Theresa Lazaro ob prisotnosti veleposlanice Smiljane Knez, prve rezidenčne veleposlanice na Filipinih. Za Filipine je slovensko diplomatsko predstavništvo 68. bilateralno v državi, za Slovenijo pa 62. predstavništvo skupno – za prvo in za zdaj edino v jugovzhodni Aziji.

Slovesno odprtje je sovpadalo s prvim uradnim obiskom katerega koli slovenskega zunanjega ministra na Filipinih, ministrico pa sta spremljali tudi delegaciji slovenskih gospodarstvenikov in zaposlovalcev. Ob prisotnosti več kot stotih gostov, od tega je bilo okoli 40 predstavnikov slovenskega gospodarstva, izobraževalnih institucij in vladnih organov, ki so prisostvovali odprtju, je ministrica Fajon dejala: »Svet se čedalje bolj spreminja in danes bolj kot kdaj koli prej potrebujemo močna partnerstva. Filipini so – tako kot Slovenija – močan zagovornik multilateralizma, spoštovanja mednarodnega prava in človeškega dostojanstva.

Prerez traku ob odprtju veleposlaništva v Manili
Avtor: MZEZ

Zato me izjemno veseli, da smo odpri edino veleposlaništvo v regiji ASEAN ravno v Manili. Verjamem, da veleposlaništvo ne bo le okrepilo dvostranskih odnosov med državama, ampak bo tudi odpiralo vrata slovenskim podjetjem na nove trge v regiji in pomagalo državljanom obeh držav.«

Slovesno odprtje veleposlaništva je zadnji korak dolgega procesa, v katerega je vključenih na desetine uslužbencev ministrstva in zunanjih služb. Prvi koraki pri odpiranju veleposlaništva v Manili so bili narejeni novembra 2023 s prihodom prvega diplomata in z napovedjo odprtja generalnega konzulata. Proces odpiranja prvega slovenskega diplomatskega predstavništva Slovenije na Filipinih je kronala odločitev o nadgradnji predstavništva v veleposlaništvo, soglasje Filipinov k odprtju Veleposlaništva Slovenije v Manili pa smo prejeli maja 2024. Po vselitvi v nove prostore oktobra 2024 in vzpostavitvi vseh potrebnih ukrepov ter akreditacij je bila polna operativnost vzpostavljena 1. februarja 2025.

Trije diplomati (veleposlanica, namestnik veleposlanice in konzul) in trenutno trije lokalno zaposleni danes opravljajo vse dejavnosti diplomatsko-konzularnega predstavništva, vključno s konzularnim poslovanjem (vzpostavitev konzularnega dela veleposlaništva je sofinancirala EU iz instrumenta za upravljanje meja in vizumsko politiko) in zaščito slovenskih državljanov, število katerih v državi narašča. Narašča pa tudi število obiskovalcev – še več jih pričakujemo septembra letos, ko bo slovenska ekipa tekmovala na svetovnem prvenstvu za moške v odbojki, ki ga gostijo Filipini.

TROJKE TEČEMO ZA SOLIDARNOST IN SODELOVANJE

V Ljubljani je 10. maja potekal Tek trojk, ki se ga je že drugo leto zapored udeležila tudi ekipa Ministrstva za zunanje in evropske zadeve. Glavni cilj dogodka ni rezultat, temveč poudarjanje sodelovanja in solidarnosti. Ker sta to tudi vrednoti mednarodnega razvojnega sodelovanja in humanitarne pomoči, je udeležba tekačic in tekačev iz MZEZ potekala pod znamko »Slovenia – Aid & Partnerships«.

Tek trojk je dogodek, organiziran v okviru tradicionalnega pohoda Pot ob žici, ki se vsako leto odvija drugi vikend v maju. Od preostalih športnih dogodkov se razlikuje v tem, da v ospredju ni individualni tekaški rezultat, pač pa so to sodelovanje, solidarnost, medsebojna pomoč in ekipni duh. Ekipa namreč tečejo v trojkah, šteje pa rezultat celotne ekipe oz. tistega člana ali članice, ki v cilj trase na 12,5 ali 20 km pride zadnji.

Vrednote Tek trojk so podobne tistim, ki usmerjajo aktivnosti mednarodnega razvojnega sodelovanja in humanitarne pomoči Republike Slovenije, katerih nacionalni koordinator je MZEZ. Solidarnost, kolektivni duh in sodelovanje pri doseganju skupnih ciljev so med glavnimi načeli razvojnih in humanitarnih aktivnosti, ki so usmerjene predvsem k doseganju trajnostnih razvojnih ciljev, določenih v Agendi 2030, in k pomoči ljudem, ki so jih prizadeli konflikti ali naravne in druge nesreče, ter h krepitvi odpornosti na krize in njihovemu preprečevanju.

S tekom pod znamko »Slovenia – Aid & Partnerships« smo poudarili pomen mednarodnega razvojnega sodelovanja in humanitarne pomoči ter splošno javnost ozaveščali o tem pomembnem vidiku slovenske zunanje politike.

Ekipa MZEZ na Teku trojk / Avtor: MZEZ

K sodelovanju smo letos povabili tudi predstavnice in predstavnike partnerskih organizacij, ki ime Slovenije z razvojnimi in humanitarnimi dejavnostmi ponesejo po svetu. Letos se nam je tako pridružila trojka iz Centra za evropsko prihodnost (CEP), kar je dodatno poudarilo pomen sodelovanja na tem področju.

Pobudo za udeležbo MZEZ na Teku trojk dal Direktorat za razvojno sodelovanje in humanitarne pomoč. Udeleženci in udeleženke sedmih trojk, ki so sodelovale, so bili navdušeni, saj nam je uspelo združiti prijetno s koristnim – predvsem pa v dober namen.

Skupaj smo močnejši. Vabljeni, da se nam prihodnje leto pridružite tudi vi!

UMETNA INTELIGENCA – IZZIV ALI NOVA MOČ DIPLOMACIJE?

Razmišljaja: dr. Aleš Dobnikar

Umetna inteligenca (UI) danes sproža toliko navdušenja, strahu in razmišljanj, da si je težko predstavljati, da gre za področje, katerega začetki segajo že v sredino prejšnjega stoletja. Navdušenje nad tem, da bi lahko stroji razmišljali podobno kot ljudje, je bilo prisotno že v letih po drugi svetovni vojni. Alan Turing, eden od očetov sodobnega računalništva, je leta 1950 postavil ključno vprašanje: Ali stroji lahko mislijo? Njegov sloviti Turingov test še danes ostaja referenca pri ocenjevanju, koliko se lahko računalniški sistemi približajo človeški inteligenci.

Razvoj UI pa v letih dosedanjega razvoja ni bil premočrten, ampak je skozi desetletja potekal v valovih tako optimizma kot razočaranja. V sedemdesetih letih so znanstveniki verjeli, da je UI tik pred tem, da postane vsakdanja. Vendar pa so omejitve v računalniški moči, razumevanju jezika in zaznavanju sveta povzročile, da so se mnogi projekti končali z razočaranjem. Ta obdobja, ki so se takrat poimenovala »zime umetne intelligence«, so bila čas upočasnitve razvoja in posledično zmanjšane financiranja raziskav.

Prelom se je zgodil v zadnjih dveh desetletjih. Z razmahom interneta, neverjetnim povečanjem razpoložljivih podatkov ter bliskovitim razvojem hitrosti in zmogljivosti strojne opreme so raziskovalci končno imeli potrebne pogoje za nesluten razvoj. Tehnike strojnega učenja, globokega učenja in obdelave naravnega jezika so omogočile ustvarjanje sistemov, ki danes pri določenih nalogah mnogokrat presegajo človeške zmogljivosti. Mejniki, kot so zmaga v šahu superračunalnika Deep Blue nad Kasparovom (1997), v igri go nad Leejem Sedolom (2016) in popularizacija t. i. velikih jezikovnih modelov, so pokazali, da lahko stroji danes v določenih kompleksnih nalogah presežejo človeka.

Veliki jezikovni modeli, kot so ChatGPT (OpenAI), Gemini (Google), Copilot (Microsoft), LLaMA (Meta) – vsi ZDA, DeepSeek R1 (DeepSeek, Kitajska) ali LeChat (Mistra AI, Francija), so prinesli UI v vsakdanje življenje. Nenadoma se je iz akademskih laboratorijev preselila v roke učiteljev in učencev, novinarjev, pravnikov, programerjev, tudi diplomatov in seveda drugih uporabnikov. A hkrati so z njeno množično uporabo postala očitna tudi številna tveganja: od razkrivanja tajnih ali osebnih podatkov do nevarnosti širjenja dezinformacij, od pristranskosti podatkov do omejene razlage odločitev in celo etičnih vprašanj o tem, komu pripadajo rezultati, ki jih generira UI.

Razumevanje, da UI ni popolna in da njeni odgovori niso vedno zanesljivi, je ključno za njeno odgovorno uporabo. Sistemi UI niso kot kalkulatorji, ki vedno vrnejo enako vrednost na isto vprašanje – so kompleksne verjetnostne strukture, katerih izhodi so odvisni od množice dejavnikov, vključno z naključjem. Zato je preverjanje informacij, ki jih generira UI, temeljno načelo vsakega odgovornega uporabnika.

Ob vseh teh spremembah je postalo jasno, da UI ni več vprašanje prihodnosti, ampak je del naše sedanjosti – kako jo bomo uporabili, pa bo odločilo o tem, kakšna bo naša prihodnost.

Slovenija in umetna inteligenca

Čeprav je Slovenija majhna država, ima na področju UI dolgo in ponosno tradicijo. Že v obdobju, ko so bile možnosti za razvoj naprednih tehnologij omejene, so slovenski znanstveniki dosegali vidne rezultate na svetovnem prizorišču. Institut »Jožef Stefan« je bil že v osemdesetih letih prejšnjega stoletja eno redkih evropskih središč, kjer so se raziskave UI razvijale sistematično in na visoki ravni. Pomembno raziskovalno vozlišče za področja, kot so strojno učenje, obdelava naravnega jezika in inteligentni sistemi, je postala tudi Fakulteta za računalništvo in informatiko Univerze v Ljubljani.

Eno vidnejših poglavij slovenske zgodbe o UI je razvoj govorne tehnologije v slovenskem jeziku. Avtor tega članka je leta 2000 prejel nagrado vladnega Urada za invalide za projekt razvoja sistema Govorec za tvorbo slovenskega govora iz besedila. Takrat je imelo le podjetje IBM govorni sintetizator, in sicer zgolj za angleški in španski jezik, stroški razvoja podobnega sistema pri IBM pa so bili takrat za kateri koli drugi jezik, tudi za slovenskega, ocenjeni na približno dva milijona ameriških dolarjev.

Takrat je imel ta projekt velik družbeni učinek, saj je omogočil – poleg znanstvenega razvoja – (predvsem) slepim in slabovidnim dostop do informacij na internetu. Pred tem so bili ti posamezniki omejeni na posnete avdio kasete ali uporabo Braillove pisave, z razvojem govorne tehnologije pa so končno dobili neposreden dostop do vsebin, kar je pomenilo večjo neodvisnost, vključenost v družbo ter boljše možnosti za izobraževanje in zaposlovanje.

Slovenski raziskovalci danes sodelujejo v vodilnih evropskih in svetovnih projektih, med drugim je Slovenija leta 2020 ustanovila Mednarodni raziskovalni center za umetno inteligenco (IRCAI) pod okriljem Unesca. Na tem mestu ni prostora za vse uspešne projekte, kjer je sodelovala ali trenutno sodeluje slovenska akademsko-raziskovalna sfera, vseeno pa bi omenil enega najnovejših, to je projekt AI Factory, ki ga koordinira Institut »Jožef Stefan« in poteka v sodelovanju z vsemi nacionalnimi univerzami, GZS ter drugimi deležniki, ki delujejo na tem področju, vključuje pa tudi postavitve novega superračunalnika in bo del evropske mreže t. i. tovarn UI. Osredotočenost našega projekta bo predvsem na uporabo UI v energetiki, zdravstvu, trajnostnem kmetijstvu, biotehnologiji, pametni industriji, jezikovnih tehnologijah ipd.

Slovenija (kot tudi celotna Evropa) na tem področju seveda zaostaja za ZDA in Kitajsko, vseeno pa se trudi ohranjati položaj soustvarjalke aktualne UI, kjer je tudi vloga slovenske diplomacije, da pomaga in promovira to področje v mednarodnem okolju.

Umetna inteligenca in diplomacija – priložnost in odgovornost

Diplomacija je vedno temeljila na dostopu do čim bolj točnih informacij, kakovostni analizi podatkov ter nenazadnje sprejemanju strateških odločitev. V današnjem svetu, kjer število informacij eksponentno narašča, tradicionalne metode diplomacije ne zadoščajo več – UI ponuja orodja, ki lahko diplomatsko delo naredijo veliko bolj učinkovito, natančno in strateško usmerjeno.

Veliki jezikovni modeli, kot so ChatGPT in podobni, omogočajo diplomaciji, da lahko hitro analizira kompleksna poročila, povzema vsebine, pripravlja osnutke govorov in dokumentov ter celo zaznava subtilne spremembe v retoriki političnih voditeljev, virtualni pomočniki v obliki naprednih klepetalnih robotov (chatbot) pa lahko nudijo takojšnjo pomoč konzularnim službam, svetujejo pri lokalnih običajih, opozarjajo na protokolarna pravila, omogočajo hitrejšo odzivanje na krizne situacije ipd.

V Ministrstvu za zunanje in evropske zadeve Republike Slovenije smo že v letu 2023 organizirali prvo nacionalno konferenco o umetni inteligenci z naslovom Umetna inteligenca – prednost in priložnost za Slovenijo. Osnovni cilj je bil povezovanje akademsko-raziskovalne sfere z gospodarstvom in javno upravo, pripravljena pa je bila v sodelovanju z drugimi ministrstvi, Gospodarsko zbornico Slovenije, z najnaprednejšimi podjetji in seveda z akademsko-raziskovalno sfero.

Takrat smo še mislili, da bo to edina konferenca o UI, ki jo bo organiziralo MZEU, a sta tako pomembnost področja kot tudi želja vseh drugih deležnikov pripeljala do organizacije nadaljnjih konferenc. V letu 2024 sta bili tako organizirani kar dve konferenci, prva spomladi z naslovom Umetna inteligenca – smeri razvoja in mednarodne sinergije ter jeseni z naslovom Prihodnost izobraževanja – umetna inteligenca kot dejavnik sprememb.

Letos bo 10. junija na gradu Jable potekala že četrta nacionalna konferenca z naslovom Umetna inteligenca – nove smeri razvoja in izzivi za Slovenijo. Posebna gostja bo dr. Lucilla Sioli, direktorica za umetno inteligenco in digitalno panogo pri Evropski komisiji, ki bo predstavila najnovejše evropske načrte in strateške usmeritve na področju UI.

Sistemi za analizo novic, preverjanje dezinformacij, prevajanje v realnem času, pomoč pri kriznem upravljanju in predvidevanju geopolitičnih trendov danes niso več oddaljena prihodnost. So realnost, ki jo je treba odgovorno sprejeti in vključiti v diplomatsko delo. Toda ob vsem tem ne smemo pozabiti, da so sistemi UI orodja, s katerimi je treba ravnati pazljivo in premišljeno. Tajni podatki, osebne informacije in strateške odločitve ne sodijo v odprta omrežja brez ustrezne zaščite. Preverjanje pridobljenih informacij je ključno in ostaja v rokah ljudi, ki te sisteme uporabljajo, enako velja za presojanje kot osrednji človekov kognitivni prispevek. In nenazadnje – v rokah uporabnikov ostaja tudi končna odgovornost za odločitve, saj preveliko zanašanje na UI lahko vodi v zanemarjanje človeške presoje, empatije ali kulturnega razumevanja, kar so ključni elementi diplomacije.

Tudi oz. predvsem zato se v MZEU organizirajo tečaji uporabe teh sodobnih orodij, da bi jih znali diplomati pravilno, varno in smiselno uporabljati. Potrebno je zavedanje, da UI ne bo nadomeščala ljudi, temveč bodo ljudje, ki bodo odgovorno in pametno uporabljali UI, nadomeščali tiste, ki te tehnologije ne bodo znali ali zmogli smiselno uporabljati.

Sklep – nove metode dela za novo obdobje

UI je vstopila v diplomacijo ne kot zamenjava za človeka, ampak kot novo orodje – tisti, ki jo bodo znali izkoristiti odgovorno, premišljeno in strateško, bodo imeli prednost v svetu, ki se vse hitreje spreminja. Najuspešnejše bodo tiste diplomatske službe, ki bodo znale povezati človeško modrost in empatijo z analitično močjo UI.

Hitro uvajanje pa ne sme iti na račun vrednot, kot so človekove pravice, zasebnost, preglednost in odgovornost – in ravno to je predsednica Republike Slovenije Nataša Pirc Musar omenila na drugi nacionalni konferenci o UI, da »mora umetna inteligenca ostati sredstvo za izboljšanje človekovega položaja, ne pa orodje za njegovo razvrednotenje«.

Slovenija s svojimi izkušnjami, dolgoletno tradicijo raziskovanja in zavedanjem o pomenu UI stoji na dobri izhodiščni točki. Aktivnosti Ministrstva za zunanje in evropske zadeve, od bilateralnih in multilateralnih aktivnosti na področju UI do organizacije konferenc, izobraževanj in razvoja lastnih orodij UI, kažejo jasno smer njene odgovorne uporabe v službi diplomacije in mednarodnih odnosov. Če želimo biti soustvarjalci prihodnjega svetovnega reda, moramo UI ne le razumeti, ampak jo tudi aktivno vključiti v naše vsakdanje delo. Pri tem se moramo zavedati tveganj, a hkrati graditi na priložnostih, ki jih ta nova tehnologija ponuja, pri čemer je naš cilj bolj pravičen, trajnosten, miren in povezan svet.

PRIJATELJI BSF O RAZMERAH V EVROPI, PRIHODNOSTI EU IN O VLOGI SLOVENIJE V TEM KONTEKSTU

V luči zaveze, da se Blejski strateški forum razvije v platformo za redna srečanja in dogodke, ki ob osrednji mednarodni konferenci septembra na Bledu odpirajo prostor za razprave o slovenskih pogledih na aktualna geopolitična dogajanja v mednarodnih odnosih, je 25. marca 2025 na Gradu Jable potekala razprava o razmerah v Evropi, prihodnosti EU ter o vlogi in aktivnostih Slovenije v tem kontekstu.

V pogovoru, ki je bil organiziran v sodelovanju s Službo za strateške študije in analize MZEZ, je sodelovala skupina intelektualcev in strokovnjakov z različnih področij, ki se ukvarjajo s prihodnostjo EU. Srečanje je potekalo v skladu s smernicami inštituta Chatham House, ki omogočajo odprto in neposredno izmenjavo mnenj in ocen med udeleženci.

Razprava je zajela globalno vlogo EU – oziroma njeno pomanjkanje – ter vizijo in strategijo glede njene politične, varnostne, gospodarske (industrijske) in razvojne prihodnosti, potrebo po širitvi in institucionalnih reformah, zanesljivost čezatlantskega zavezništva, povezovanje z drugimi partnerji, enotnost EU in njenih držav članic ter vlogo Slovenije pri oblikovanju in izvajanju teh odločitev.

Ena glavnih ugotovitev je bila potreba, da EU v hitro spreminjajočem se geopolitičnem okolju jasno izrazi svoje posebne in globalne interese. Svetovni red, ki je temeljil na pravilih in je veljal ob nastanku EU, se spreminja zaradi različnih dejavnikov, med drugim erozije multilateralizma, naraščanja populizma, geopolitičnih rivalstev in vzpona geoekonomije, selektivnega uveljavljanja pravil, dvojnih meril in splošnega upada zaupanja. EU se mora tem spremembam prilagoditi. Ob mehki moči mora razvijati trdo moč – sposobnost, ki je ni mogoče doseči čez noč. Čeprav je EU pogosto predstavljena kot oklevajoč igralec, ima na voljo širok nabor virov in instrumentov, ki ji omogočajo, da ima v mednarodnih zadevah odločilno vlogo. Nova geopolitična realnost EU sili k opredelitvi lastnih interesov in skupnih javnih dobrin, kot so varnost, povezljivost in konkurenčnost, ki jih države svojim prebivalcem ne morejo zagotavljati same.

Čeprav je enotnost EU še vedno ključna, je čutiti napetost, saj se države članice odzivajo na izzive, ki izhajajo iz njihovega dojemanja eksistencialnih nacionalnih groženj in zemljepisne lege.

Za ohranitev konkurenčnosti v razmerju do ZDA in Kitajske mora EU povečati produktivnost in gospodarsko rast, okrepiti industrijsko zmogljivost, zmanjšati ovire v številnih sektorjih in dokončati ključne pobude, kot sta bančna unija in unija kapitalskih trgov. Delovanje notranjega trga je še vedno izziv. Ob soočanju z novimi vprašanji, kot sta varnost in konkurenčnost, bo treba revidirati in prilagoditi trenutna finančna prednostna področja. Neizogibni carinski spori bodo preoblikovali svetovne trgovinske odnose in odprli sodelovanje z drugimi regijami v svetu.

Posebej so bile izpostavljene prihodnje usmeritve, kot so umetna inteligenca, kvantne tehnologije in vesolje, saj gre pričakovati, da bo svetovni red na teh področjih mrežno strukturiran in ga bodo oblikovali različni akterji – ne le države.

EU je vse bolj osamljena v svojem širokem razumevanju demokracije, kar pa je lahko tudi priložnost. Ostaja tarča hibridnih napadov – in to ne le ruskih, saj napade izvajajo tudi drugi globalni akterji. Družbena omrežja predstavljajo poseben izziv za demokratične sisteme. Solidarnost mora ostati temeljna vrednota EU. Posebna pozornost je bila namenjena mladim, njihovim vrednotam in zmedenosti glede pomena »Zahoda« v sodobnem svetu. Pri tem je ključna komunikacija, saj spodbuja boljše razumevanje.

Slovenija mora opredeliti svoje nacionalne interese ter vizijo in cilje znotraj EU ter o njih doseči soglasje. Potrebna sta večja politična angažiranost in voditeljstvo. Tudi po več kot dveh desetletjih članstva »evropska dimenzija« še ni povsem ponotranjena – EU pogosto še vedno dojemamo kot nekaj zunanjega. Za Slovenijo ni alternative uspešni in učinkoviti EU. Država mora aktivno sodelovati v pogajanjih znotraj EU. Unija držav je lahko močna le, če je enotna. Verodostojnost Slovenije na vseh področjih bo odločilna za njeno prihodnost.

Pojavil se je tudi poziv k ponovnemu premisleku o usklajevanju evropskih zadev znotraj MZEZ, saj je več udeležencev izrazilo mnenje, da bi to pristojnost morali prenesti na kabinet predsednika vlade.

BSF 20 Bled Strategic Forum

BLLED STRATEGIC FORUM 2025

A Runaway World

1–2 September 2025
Bled, Slovenia

#bledstrategicforum #BSF2025
www.bledstrategicforum.org

OB OBLETNICI KONCA II. SVETOVNE VOJNE

Obletnica konca II. svetovne vojne vselej sledi obletnici srečanja velikih treh na Jalti. Dogodka sta skupaj oblikovala povojno podobo Evrope, posebej Balkana, in močno vplivala na celotno slovensko narodno ozemlje. Vojska in diplomacija sta skupaj oblikovali red nove Evrope, zato je 9. maj pomemben dan tudi za diplomacijo.

Za tisto, ki je po padcu fašizma vsaj dve leti intenzivno iskala nujni konsenz zaveznikov za obračun z nacizmom, pa tudi za tisto, ki je urejala zapletene odnose po vojni in krojila nova razmerja sil. Narodnoosvobodilni boj (NOB) ne bi bil uspešen, če ga ne bi spremljala vojaška diplomacija in diskretna komunikacija med zavezniki in jugoslovanskim vrhovnim štabom, ki je postopno pridobival politično legitimnost in gradil svojo notranjo strukturo. Za priznanje v Londonu in ZDA sta bili potrebni dve leti boja in domišljenih potez.

Šele bitka na Sutjeski v okviru V. nemške ofenzive junija 1943 je odločilno spremenila Churchillov pogled na dogajanja na Balkanu in nekdanjem jugoslovanskem ozemlju. To je pripomoglo k njegovi oceni vojaške in politične realnosti ter primerjavi z nacionalističnimi gibanji in nestvarnimi ocenami jugoslovanske begunske vlade v Londonu, ki jo je velikodušno gostil in jo formalno še vedno priznaval. Ta vlada je sicer bila legitimna, a brez efektivne oblasti.

»Do tedaj zavezniki sploh nismo vedeli, da je Titova vojska tako močna,« je ob 20. obletnici zmage za časnik Delo povedal vojak in diplomat Maclean, od septembra 1943 vodja britanske misije pri Glavnem štabu NOV. Hkrati pa je britanska politika pragmatično domnevala, da ji pravočasno priznanje Titovega gibanja lahko po vojni prinese znatne koncesije na Balkanu, skupaj z zaščito njenih interesov in kapitala, vključno z rudniki (Trepča, Mežica, Majdanpek), železnico in modra celo z lastnim vojaškim oporiščem. Britanci so ocenili, da bo imela porušena Jugoslavija premalo kapitala za izkoriščanje svojih bogastev, nekdanji nemški kapital pa bo potreboval strateško zamenjavo. Analitiki v Londonu so tedaj že domnevali, da krona svojih oddaljenih kolonij na dolgi rok ne bo zmogla obdržati, zato so interesne cone iskali bližje.

V zakulisju bitk je potekala tudi tajna diplomacija za priznanje novega gibanja in njenega vodstva na Balkanu, odvijale pa so se tudi igre glede vpliva na tem območju po vojni. Po srečanju med Titom in Churchillom v Neaplju avgusta 1944 je že bilo jasno, koga Zahod vidi na čelu nove-stare države, tajni obisk maršala pri Stalinu septembra 1944 pa je želel vpliv zaveznikov na Balkanu uravnotežiti, kot bi jasnovidno predvidel dogovor med Churchillom in Stalinom mesec dni pozneje, ali pa gibanje neuvrščenih desetletje pozneje.

Toda mnogo pomembnejše od tega, kaj storiti z zmagovalko Jugoslavijo, je bilo pred osemdesetimi leti v Evropi vprašanje, kaj storiti s poraženo Nemčijo. Diplomacije in vojske zaveznikov so bile pred novo nalogo. Prav glede statusa Nemčije so se med njimi pokazale velike razlike, ki so pokopale njihovo medvojno zavezništvo in z razkolom prekrojile Evropo za nekaj naslednjih desetletij.

RAZSTAVA »SVET V BARVAH – SLOVENSKO SLIKARSTVO 1848–1918« V DUNAJSKEM BELVEDERU

Do 25. maja bo v dunajskem spodnjem Belvederu, eni najprestižnejših evropskih galerij, na ogled razstava »Svet v barvah – slovensko slikarstvo 1848–1918«. Gre za največjo slovensko razstavo v zgodovini v tem mestu.

Dunaj in Ljubljana. Mesti, tesno prepleteni in povezani skozi zgodovino, v delu Evrope, ki je bil stoletja presečišče kultur, religij, center pomembnih političnih dogajanj, vojn, bitk in tragedij. Vsa ta zgodovina je na mesti, ki sta bili dolgo v isti državni tvorbi, vplivala v dobrem in v slabem. Dunaj, večnarodna prestolnica monarhije z eno najstarejših univerz v Evropi, je precej zgodaj pritegnil številne Slovence in Slovenke, ki so tja prišli iskat boljše prihodnost zase in za svoje bližnje. Od prve polovice 18. stoletja naprej pa jih je na Dunaju veliko tudi študiralo in tam nadaljevalo svojo karierno pot, spet drugi so po študiju odšli v preostale dele monarhije. Posebej od sredine 19. stoletja dalje je tja prihajalo tudi ogromno slovenskih slikark in slikarjev. Nekateri so bili že izobraženi in šolani in so se na Dunaju, ki je bil eden tedanjih svetovnih kulturnih centrov, želeli izpopolniti, drugi pa so želeli študirati na dunajski univerzi za upodabljajoče umetnosti. Dela večine teh slikarjev je mogoče videti tudi na razstavi.

Reklamna zloženka razstave / Avtor: VDU

Razstava je tako posvečena tudi mnogim generacijam pogumnih in ponosnih Slovencev in Slovenk, ki so na Dunaju skozi stoletja živeli, študirali in delali ter s svojim znanjem bogatili družbo in obe prestolnici. Naj bo ta razstava poklon njihovim življenjem, njihovim dosežkom, izzivom, s katerimi so se soočali, strahovom, ki so jih dušili, in sanjam, ki so jih živeli.

V veleposlaništvu smo posebej ponosni, da je bilo mogoče razstavo realizirati v razmeroma kratkem času, saj je od veleposlanikove zamisli do odločitve o izvedbi preteklo manj kot dve leti. Ta odločitev je bila toliko bolj presenetljiva, ker je moral Belvedere zaradi pandemije kovida predstaviti kar nekaj že načrtovanih razstav. Po prvih pogovorih je bila razstava predvidena za leto 2027 ali celo za prvo polovico leta 2028. Ko se je vodstvo Belvedera začelo ukvarjati z zamislijo o razstavi in ko je avgusta 2022 Ljubljano obiskala direktorica Stella Rollig ter videla »zaklade« – pretežno v ljubljanskih galerijah – so predstavniki Belvedera najprej doživeli šok, saj na kaj takšnega niso računali. Na takšno mešanico barv, lepote likov in krajine ter številnih zgodb vseh slovenskih slikarjev in slikark, posebej iz obdobja impresionizma, ki so bili poleg vsega tako tesno povezani z Dunajem, niso računali. Zelo jih je presenetilo zgodovinsko dejstvo, da je bila v tedanji monarhiji slikarka Ivana Kobilca prva ženska, ki jo je zastopala na beneškem bienalu leta 1898. V začetku septembra 2022 so v Belvederu predstavili kar nekaj razstav in dali prednost naši, slovenski razstavi.

Razstavljenih je skoraj 200 najlepših del, pretežno iz obdobja slovenskega impresionizma, prihajajo pa deloma iz Narodne galerije in deloma od zasebnih lastnikov, nekaj pa jih je tudi iz depojev Belvedera. Galerija je za optimalno postavitev razstave popolnoma preuredila dvorane in jih sveže prepleskala s pastelnimi barvami. Ob razstavi je izšel tudi zelo bogat katalog v nemškem in angleškem jeziku.

DKP – TOKRAT IZBRANO

Razstavo sta 29. januarja letos slavnostno odprla predsednika obeh držav, udeležilo pa se ga je okoli 800 povabljenih gostov. Mnogi, ki so slišali za odprtje, so prišli celo brez vabil in jih je bilo treba pri vходу zavrniti. Podatki, ki jih imamo, kažejo na rekorden obisk. Gre za izjemno promocijo slovenske umetnosti in dosežkov najeminentnejših predstavnikov slovenskega slikarstva v obdobju narodnega prebujanja – to pa je tudi sporočilo razstave in njenega naslova.

Predsedniška para Slovenije in Avstrije
Avtor: Matjaž Klemenc, UPRS

In še zanimivost: razstava je na ogled prav v palači, kjer je bila 15. maja 1955 podpisana Avstrijska državna pogodba – ta v 7. členu govori o pravicah slovenske manjšine v Avstriji – in to ravno v času, ko zaznamujemo 70. obletnico njenega podpisa. Ali je to naključje ali ne, pa prepuščamo zgodovini.

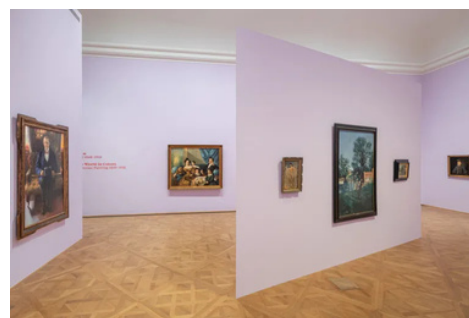
Utrinki z razstave

Avtor: Grega Gutman/ Narodna galerija

Avtor: VDU

Avtor: Ouriel Morgenstern/Belvedere

MALO NAZAJ IN MALO NAPREJ

USPEŠNO OPRAVLJENO

- 4. april – izvolitev Slovenije v Komisijo Združenih narodov za droge
- 17. april do 30. november – Dnevi Latinske Amerike in Karibov 2025
- 10. maj – tek trojk »Slovenia – Aid & Partnerships«
- 20. maj – svetovni dan čebel
- 22. maj – dan slovenske diplomacije

PRIPRAVLJAMO SE NA

- 29. in 30. maj – Dan Afrike 2025
- 10. junij – četrta konferenca o umetni inteligenci
- 12. junij – posvet ekonomskih svetovalcev
- 29. do 31. avgust – Blejski strateški forum za mlade
- 1. in 2. september – 20. Blejski strateški forum

MISEL ZA KONEC

»Ko si že tako daleč, da ne zmoreš niti koraka več, si prehodil ravno polovico razdalje, ki si jo sposoben prehoditi.«

grenlandski pregovor

Diplomatski zvezek je informativno glasilo o diplomaciji, mednarodnih odnosih in globalnih dogajanjih. Izdan je le v elektronski obliki. Izhaja šestkrat letno (na 2 meseca). Vsebina ni nujno odraz uradnih stališč Ministrstva za zunanje in evropske zadeve.

UREDNIKA: veleposlanica Sabina Stadler Repnik

NAMESTNICA UREDNICE: Marjana Prvinšek Bokal

TAJNICA UREDNIŠTVA: Klementina Goličnik

LEKTORIRANJE: Nanika Holz

NASLOV UREDNIŠTVA: MZEZ, Služba za strateške študije in analize Grad Jable, Grajska 1, Loka pri Mengšu, 1234 Mengeš Tel. 01 478 67 20, e-naslov: zan.mzez@gov.si

Izdaja: maj 2025, ISSN 33023-9036